

Gromon András

Jézus valláskritikája

II. rész

A vallási politika kritikája

Vallási politikán itt a *vallási alapon folytatott politizálást* értjük, a politizálást inkább a szó hétköznapi, mint szigorú értelmében véve, vagyis az uralkodók hatalomgyakorlásaként felfogott politikáról inkább csak elvi szempontból esik majd szó, a gyakorlati politikai (jellegű) tevékenységet inkább a nép körében figyelhetjük majd meg – s mindezt „negatív fényben”, Jézus kritikus szemléletében.

Az élre Jézus híres-hírhedt szállóigévé vált, elvi jelentőségű mondása kívánczik: „Ami megilleti a császárt, [azt] adjátok meg a császárnak, viszont ami megilleti Istent, [adjátok meg] Istennek” (Mk 12,17)!

A mondás első felének lényege: A császár nem versenytársa Istennek, következésképpen mindazt, ami megilleti őt, jó lelkiismerettel megadhatjátok neki, mert ezzel semmit nem vesztek el Istentől, és adjátok is meg neki, ahelyett hogy lázadoznátok ellene! A mondás második felének mondanivalója: Az *elsődleges* az, hogy *megadjuk Istennek*, ami őt megilleti (mindenki másnak pedig csak annyit, ami ezután még „megmarad”, vagyis ami ebből következik, illetve ezzel nem áll ellentétben)!

Útmutatásával Jézus – az ókori világban gyakorlatilag ismeretlen módon – egyfelől *szétválasztotta* a politikát és a vallást, másfelől – teljes ellentétben Pállal (ld. Róm 13,1-7) – *megszüntette* az uralmi struktúrák misztifikálását és abszolutizálását.

Ebből az alapállásból is következik Jézus válasza, amelyet két tanítványa, Jakab és János kérésére ad. A kérdés így hangzott: „Add meg nekünk, hogy egyikünk jobboldon, másikunk balodon üljön a te dicsőségben!” A válasz pedig: „...a jobbomon vagy balomon ülést megadni nem az én ügyem” (Mk 10,37.40).

A Zebedeus-fiak kérelme mögött az a várákázásuk áll, hogy Jézus a saját, Dávid modellje szerinti messiási uralmát fogja megvalósítani Jeruzsálemben. Fejükbe vették ugyanis, hogy bizonyára ő a Messiás (Mk 8,29), s most a várt messiási birodalom legfőbb miniszteri helyeire pályáznak „a király

jobbán és balján”. Jézus határozottan közli velük, hogy nem kínálhat nekik díszhelyeket és hatalmi pozíciókat egy eljövendő messiási birodalomban. Ennek oka egyszerű: *nem lesz semmiféle jézusi uralom (baszileia szu)*, sem Jeruzsálemben, sem „egy eljövendő világkorszakban”, sem a túlvilágon, mivel Jézust kizárólag *Isten* „uralmának” (*baszileia tu theu*), „a szeretet országának” megvalósulása érdekli, abban pedig semmiféle emberi uralomnak nincs helye (ld. Mt 23,9.8; Lk 22, 25-27). Ha lenne Jézusnak (bármikor, bárhol) valamilyen „királysága, országa, uralma”, akkor megilletné őt a hivatalok osztogatása, de neki „nincs ilyen ügy”.

Az előbb tárgyalt két helyen is jelen volt már a *messiási problematika*, de Jézus kifejezetten is reagált erre, egyrészt általánosságban, másrészt konkrétan a saját személyére vonatkozóan.

Általános jellegű állásfoglalása így hangzik: „Hogyan mondhatják az írástudók, hogy a Messiás Dávid fia? Hiszen maga Dávid mondta a szent Lélek által: »Így szólt az Úr az én uramhoz: Ülj a jobb kezem felől, amíg ellenségeidet lábad alá vetem!« Maga Dávid mondja őt »urának« – de [akkor] hogyan fia neki?” (Mk 12,35-37)?

Kétségtelenül a nagyon nehezen értelmezhető részek közé tartozik ez a néhány mondat, született is számos magyarázati próbálkozás; legvalószínűbb jelentése nézetünk szerint a következő: Rámutatva az isteni sugalmazásának tartott zsoltárszöveg belső ellentmondására („a Dávid-fia Messiás *ura* Dávidnak”), Jézus arra világít rá, hogy „a szent Lélek által szóló” Dávid tévedett, mert *semmiféle messiás* – vagy legalábbis dávidi stílusú, harcos politikai messiás – *nem létezik*, hiszen Isten maga az egyetlen „úr” (vö. Mk 12,29!), és ezért az általa akart „világrendben”, a szeretet rendjében (= Isten országa) semmiféle emberi uralomnak nincs helye (vö. Mk 10,40a!), fegyveres felszabadító harcnak pedig a legkevésbé.

A konkrét, saját személyére irányuló messiási várákázásokat pedig a lehető legkeményebben utasította visz-

sza. Tanítványaihoz intézett kérdésére Péter „kivágja az adu ászt”: „Te vagy a Messiás!” Márk még elfogulatlanul közli Jézus nyers reagálását: „Erre keményen rájuk szólt, hogy senkinek se beszéljenek őróla” (Mk 8,29-30); Lukács már módosítja ezt (9,21), Máté pedig egészen az ellenkezőjére fordítja (16,17-20).

A Márknál olvasható mondat azt jelenti: Jézus sehogyan sem foglalt állást Péter véleményével kapcsolatban! Már csak a messiási cím (elvi) többértelműsége miatt sem válaszolhatott egyszerű igennel (még utalászerűen sem), de azért sem, mert a közgondolkodásbeli értelmezést határozottan vissza kellett volna utasítania; ráadásul – ahogy az előbb láttuk – mindenfajta messiásvárast elutasított; állást nem foglalását tehát *semmiképp sem lehet Péterrel egyetértésként értelmezni*. Megerősíti ezt, hogy Péter nyilvánvalóan igenlést várt Jézustól (ahogyan ezt Máté 16,17 majd betoldja), mint ahogy az evangélium első olvasói is, akik már Messiásnak tartották Jézust. Az evangélium feliratának tanúsága szerint (1,1) Márk is annak tartotta; ha tehát tudott volna olyan hagyományról, amely szerint Jézus egyetértett Péter felfogásával, aligha hallgatta volna el! (Írói tisztessége elismerést érdemel!) Jézus csak annyit mond itt, hogy „senkinek se beszéljenek őróla” (*médeni legószin peri autu*): A tanítványoknak *nem Jézus személyét* kell igehirdetésük középpontjába állítaniuk, *hanem Jézus Istenről és az ő országáról szóló üzenetét*, és azt tetteikkel is hitelesíteniük kell (vö. Mk 6,12-13).

Magyarázatunk hitelességét a szóban forgó jelenet folytatása teszi egészen nyilvánvalóvá: Jézus hideg zuhannyal akarja eloszlatni tanítványai messiási illúzióit, ezért várható szenvedéséről kezd beszélni: „Az emberfiának sokat kell szenvednie...” „Erre Péter magához vonta őt, és kezdett keményen beszélni vele. Ő azonban megfordult, ránézett tanítványaira, keményen rászólt Péterre, és azt mondta: »Menj innen mögém, Sátán! Mert *nem Isten [gondolatai]* járnak a fejedben, hanem az emberekéi«” (Mk 8,31-33)!

Hogy mit jelenthetett Péter kemény beszéde, hitelesen értelmezi Máté evangélista: „Irgalom neked [Isten legyen irgalmas hozzád / Isten irgalmas lesz hozzád], uram! Ilyesmi nem történhetik veled” (16,22)! A bevett ószövetségi gondolkodás alapján Péter úgy gondolja, hogy ha egyszer Jézus a Messiás, Isten Fölkentje, akkor nem érheti üldözés, szenvedés, s főképp nem erőszakos halál, hiszen Isten „vigyáz az övéire, megkíméli őket az ilyesmitől”. Ezek azonban Jézus szerint nem Isten gondolatai, hanem emberekéi, vagyis tévesek: az is, hogy Jézus a Messiás, és az is, hogy Jézus nem szenvedhet erőszakos halált!

Megemlítjük még, hogy tanulságosan vetődik föl a messiási problematika *Keresztelő János és Jézus viszonylatában* is (Lk 7,18-23).

János elküldi két tanítványát Jézushoz, ezzel a kérdéssel: „Te vagy-e »az, aki majd eljön«, vagy mást várunk?” – János érdeklődése erre az „eljövendő” Messiásra irányul: „Te vagy-e az?” Ez azonban valójában nem pozitív tartalmú kérdés, sokkal inkább kérdésbe öltöztetett, csodálkozással és kételkedéssel teli *kritika*, elutasítás (vö. 23. v.!), de legalábbis várakozó álláspontra helyezkedés: „Te nem lehetsz a Messiás!” Hiszen eltérő istenképével és gyakorlatával, azzal, hogy Isten feltétlen és korlátlan jóságát hirdette, illetve asztalközöséget tartott a bűnösökkel, Jézus az ellenkezőjét képviselte János szigorúságának és elvárásainak.

Jézus ügyet sem vet arra, hogy igazolja János számára: valóban ő a Messiás (ez érthető, hiszen – ahogy az imént láttuk – nem tartja magát annak), hanem Izajás prófétára tett utalásokkal arra mutat rá, hogy Isten mit cselekszik általa *most*, s hogy Isten egészen más, mint amilyennek János gondolja őt Kúmrán szellemében, majd *kritikus üzenettel válaszol* a kérdésbe öltöztetett kritikára: „Jó annak, aki nem tántorul el tőlem.” Ez *meghívás és buzdítás* egykori Mestere számára: „Alakítsd át gondolkodásodat, és – látván-hallván, mitket viszek végbe Isten erejéből – ismerd el, hogy Isten nem bosszúálló bíró, hanem mindenkit szerető Atya! Meglátod, valóban jó annak, aki nem utasít el engem, hanem általam a valódi Istenhez csatlakozik!”

A történet folytatásában Jézus, noha csupán rejtett utalás-

sal, de *a nép messiásvárására is reagál*: „Mi célból mentetek ki a pusztába?... Azért, hogy prófétát lássatok?... Mondom nektek: Asszonyok szülöttei között senki sem nagyobb Jánosnál, de aki a legkisebb Isten országában, az nagyobb nála” (Lk 7,24-28).

Ha az „Azért, hogy prófétát lássatok?” kérdés folytatását – „Igen, mondom nektek, prófétánál is nagyobb” – a szentírásmagyarázók egyöntetű véleményét követve úgy akarnánk értelmezni, mintha Jézus azt mondta volna, hogy János a prófétáknál is nagyobb valaki, akkor egyrészt Jézust *ellentmondásba kevernének* önmagával, másrészt figyelmen kívül hagynánk, hogy a görög szövegben *hiányos mondatról* van szó, amelyet – a megelőző kérdések miatt (háromszoros „Mi célból mentetek ki?”) – nem lehet így érteni: „Mondom nektek, hogy prófétánál is nagyobb [látatok]”, hanem csak így: „Igen, azért mentetek ki, hogy prófétánál is nagyobb [lászatok].” De ki nagyobb még a prófétáknál is? Kézenfekvő: a Messiás – és maga Lukács evangéliuma tanúskodik arról, hogy valóban így vélték: „A nép feszülten várakozott, és valamennyien azt fontolgatták szívükben, hátha maga János a Messiás” (3,15); ezt János evangéliuma is megerősíti (1,19-27)!

Tehát Jézus *nem erősítette meg a nép messiási elképzelését* sem, hanem egyrészt elismerte Keresztelő János nagyságát, másrészt viszont elképesztő keménységgel azt állította, hogy Isten országának legkisebb tagja is nagyobb Jánosnál (és ezzel azt is, hogy János – legalábbis objektíve – kívül van Isten országán). Jézusnak

ez az értékítélete érthetővé válik, ha tudatosítjuk, hogy a Jézus által hirdetett „Isten országa” az igazságosságot felülmúló, *határtalanított szeretet* világa, János viszont mind istenképét, mind erkölcsiségét illetően megmaradt *az igazságosság és a jog* keretei között, akárcsak a tékozló fiú bátyja.

A *messianizmus*, a vallási alapon gyakorolt nemzeti felszabadítási politika legszélsőségesebb és egyúttal *leggyakorlatiasabb képviselői a zelóták*, más néven szikáriusok voltak, akiket Josephus Flavius „afféle jeruzsálemi rablóknak” nevezett, és akik erőszakkal akarták lerázni a római igát. A tőlük való elhatárolódással Jézus végképp egyértelművé tette, hogy elutasítja a vallási alapon folytatott politizálást.

Ennek első példája: Egy alkalommal „hírt hoztak Jézusnak azokról a galileaiakról, akiknek a vérét Pilátus egybemosta áldozati állataik vérével. [Jézus] megfelelt nekik, mondván: »Ti azt gondoljátok, hogy ezek a galileaiak bűnösebbek voltak az összes [többi] galileainál, hogy ilyeneket szenvedtek el. Mondom nektek: Semmiképpen! De ha meg nem tértek, valamennyien hasonlóan fogtok elveszni«” (Lk 13,1-3).

Válaszának első felében („Semmiképpen!”) Jézus szeretné kijózanítani honfitársait: Meg akarja szabadítani őket hagyományos istenképüktől, az „igazságos” és „megtorló” Isten képtől, amelynek értelmében Isten a jókat megjutalmazza, a rosszakat megbünteti. Vagyis Isten nem olyan, amilyennek a hírhozók képzelik. Ez azt is jelenti, hogy a Pilátus által lemészárolt „galileaiak”, azaz zelóták

Jézus szerint nem voltak bűnösebbek, mint a többi zelóta.

Válaszának második fele – az iméntiekből következően – nem jelentheti azt, hogy „Ha meg nem tértek, Isten titeket is megbünteti” (akár e világi csapással, akár túlvilági kárhozattal), hanem csak ezt: „Ha ti, akik rokonszenveztek a lemészárolt zelótákkal, azonosultok az ő felfogásukkal, céljaikkal és módszereikkel, nem tértek meg, nem változtatjátok meg gondolkodásmódokat és viselkedéseket, azaz **ha meg nem tértek a zelótizmusból**, akkor **ugyanúgy fogtok elveszni**, azaz konfliktusba fogtok keveredni Pilátussal (Rómával), és ugyanúgy le fog(nak) mérsárolni titeket.”

Jézus ezzel megadta az általa szükségesnek tartott „megtérés”, vallási és politikai gondolkodás-átalakítás irányát és tartalmát is: a személyválogatást nem ismerő Istenhez, illetve az *ellenségszeretetre* kell megtérni (vö. Mt 5,45). Ily módon Jézus elutasított minden, mégoly vallásos nacionalizmust (de a hazaszeretetet nem, ld. alább Lk 19,42), és természetesen minden „szent háborút” is; másfelől az ellenségszeretet útját nemcsak Istennek tetszőnek tartotta (Mt 5,45; Lk 6,36), hanem a békességteremtés egyedül hatékony módszerének is (ld. alább Lk 19,42; 23,31).

„A templom megtisztításakor” Jézus nagyon *konkrét módon is* kifejezte elhatárolódását a zelótizmustól. Ezt az elhatárolódást rejti Mk 11,16 kissé homályos megjegyzése: „...nem engedte, hogy valaki [valamilyen] eszközt vigyen keresztül a templomon.”

A homály feloldásában segít, ha tudatosítjuk, hogy a görög *szkeuosz* szó mindenféle eszközt jelent, azaz nemcsak „háztartási eszközt” vagy „kultikus eszközt”, hanem „*harc* eszközt” is, ezért nagyon is megfelelő az itteni alkalmazása, hiszen a római korban a zsidóknak nem volt szabad *harc* eszközt (például kardot) maguknál tartaniuk, viszont az ember elrejthetett az öltözékében egy hosszú kést báránývágáshoz (vagy emberek leszúrásához), egy kisebb baltát fahasogatáshoz (vagy mások koponyájának szét-hasításához), avagy egy rövid, görbe tört („Izrael ellenségeinek” meggyilkolásához), ahogy tették ezt a *zelóták* vagy a szikáriusok.

Tiltását azután így indokolta meg Jézus: „Nincs-e megírva, hogy »az én házamat az imádkozás házána

zik majd minden nép számára«? Ti viszont terroristák búvóhelyévé tettétek” (Mk 11,17). Azaz nemcsak általános erőszakmentessége miatt *utasította el a vallásilag feldíszített nacionalizmust*, hanem az ellenségszeretet mellett elkötelezettsége miatt is, mondván: A mi Istenünk háza nem a gyilkolás háza, hanem az *imádságé*, és nem a mi népünk magántulajdona, hanem „*minden nép számára*”, konkrétan: a körülméletlenek és „tisztátlanok”, a „pogányok”, a rómaiak számára is nyitva kell állnia, hogy találkozhassanak benne azzal az Istennel, akinek minden nép minden tagja egyformán gyermeke. Ti azonban zelóta magatartásokkal, merényletek elkövetésére való készségetekkel „rablók”, terroristák búvóhelyévé teszitek!

Két olyan esetet kell még megemlítenünk, amikor Jézus határozottan elvetette a vallási politikát, de oly módon, hogy az egyúttal határozottan kifejezte hazaszeretetét is.

Jeruzsálemi bevonulása kapcsán ezt írja Lukács: „Amikor megközelítette, és meglátta a várost, megsiratta, és így szólt: „**Bár felismerted volna... a békesség feltételeit**” (Lk 19,42)! – Sírása és szomorú felsóhajtása megmutatja, hogy amilyen távol állt Jézustól az erőszakos (zelóta) nacionalizmus, olyan közel állt hozzá a más népeknek ártani nem akaró, igazi hazaszeretet. Megrendültséget sugárzó viselkedése és mondása azt jelenti: A szerető és megbocsátó Istenről, illetve az ellenségszeretetről szóló tanítása, békeprogramjának elfogadása fokozatosan elvezethette volna Jeruzsálemet (és egész Izraelt) a valódi és teljes körű békességre.

Még megrendítőbb, hogy ez a ketős gond – a vallási alapú erőszak elutasítása és a hazaszeretet összekapcsolódása – utolsó útján, a kereszt hordozásakor is megnyilatkozik:

„Nagy népsokaság követte, meg asszonyok, akik gyászolták és siratták őt. Jézus azonban hátrafordult hozzájuk, és ezt mondta: Jeruzsálem leányai, ne miattam sírjatok! Sírjatok inkább magatok miatt és gyermekeitek miatt” (Lk 23,27-28)! – Jézus nem kér az asszonyok részvétnyilvánításából. **Kemény elutasítását** akkor érthetjük meg, ha tudatosítjuk, hogy ezek nem azok az asszonyok voltak, akik Galileától egészen a keresztig követték őt (Mk 15,40-41), hanem annak a „Jeruzsálemnek a leányai”, amely elvetette őt és békeüzenetét, s még inkább, hogy az

asszonyok sírása aligha csak a természetes részvét megnyilvánulása volt, hanem *Róma-ellenes tüntetés* is: a Jézus (és a vele együtt kivégzésre vitt zelóták?) iránti részvét mellett ott izzott benne a rómaiakkal szembeni gyűlölet is. Jézus ezért önmagukra és gyermekeikre irányítja az asszonyok figyelmét: Óvakodjanak maguk is, és óvják gyermekeiket is a fanatikus és erőszakos nacionalizmustól.

Azt, hogy valóban erre gondolt, illetve óvásának az indoklását szavainak folytatása tartalmazza: „Mert ha [már] a nedvdús fával ezeket teszik, mi történik [majd] a szárazzal” (Lk 23,31)? – A szövegösszefüggésből (ti. hogy az asszonyok sírása Róma-ellenes tüntetés is) nyilvánvaló, hogy az általános alany („teszik”) nem azt jelenti: „az emberek”, vagy „a sors”, és még kevésbé „Isten”, hanem egészen konkrétan: „a rómaiak”, a figyelmeztetés értelme pedig: „Ha a rómaiak (pusztán taktikázásból) már velem is ilyen brutálisan bánnak el, jóllehet én csak »nedvdús fa« vagyok, az állam nem igazi, »eltüzelésre« alkalmatlan, veszélytelen »ellensége«, nem valódi lázadó – **mit fognak tenni** a tüzelésre valóban alkalmas »száraz fával«, **a valódi lázadókkal**, a »szabadságharcosokkal«, ha egyszer kitör a fegyveres konfliktus?”

A Golgotára vezető út már nem volt alkalmas arra, hogy Jézus hosszú prédikációt tartson az isten- és emberellenes zelótizmusról, de a pillanat lehetővé tett számára még egy utolsó figyelmeztetést. S miközben a főpapság a nép vallási megrontójaként elítélte, és politikai lázítóként kiszolgáltatta a rómaiaknak, Jézus – a kivégzésre menet is – népe sorsával törődött. Mindvégig megmaradt a valódi szeretet útján.

* * *

Befejezésképpen talán elég egy költői meg egy kevésbé költőinek tűnő kérdést föltenni:

A fentiek fényében csodálkozhatunk-e azon, hogy bár mindenkire, még ellenségeihez is jó volt, Jézust mégis kivégezték?

Ha ma jönne el Jézus, az ún. keresztény világba, miben állna a valláskritikája?

E tanulmányhoz nagyjából azonos terjedelmű jegyzetanyag tartozik, amelyet a szerző kérésre szívesen elküld az érdeklődőknek.

(Vége)